

МУСТАҚИЛ ТАЙЁРГАРЛИК МАШҒУЛОТЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ОРҚАЛИ КУРСАНТЛАРНИ КАСБИЙ ОНГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

*Ergashev Elyor Urdushevich,
O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi
Universiteti mustaqil izlanuvchisi*

Аннотация: мақолада ўқув-тарбия жараёнининг самарадорлигини, ўқув фанларини ўқитишнинг назарий ва методик даражасини мунтазам равишда ошириш, таълим ва тарбияни хизмат вазифалари билан уйғунлаштириш масалалари, ҳарбий касбий онг, ўз навбатида, ҳарбийнинг профессионал бўлиб шаклланишига хизмат қилувчи омиллар ҳақида маълумотлар берилган.

Калит сўзлар: ҳарбий касбий онг, ўқув-тарбия жараёни, ҳарбий педагогика, малакали мутахассис, мустақил таълим, лаборатория, асосий босқич.

Ҳарбий-касбий онг, ҳарбийлик фаолияти бошланиши билан шаклланади, ундан олдинги фаолиятларида шахсларда касбий онгнинг элементлари пайдо бўла бошлайди. Ҳарбий-касбий онг, онгнинг бошқа турларидан кескин фарқ қилади, чунки касб ўзига хос жарайон муҳим бўлиб, бўлиш ҳар кимга насиб этмайди. Ҳарбий касб эгаси бўлиш учун энг аввало соғлом, довюррак, чиниққан, иродали, ватан туйғуси барча нарсадан афзал бўлиши лозим. Ҳарбийларнинг оиласи, иш жойи, фарзандлари бу билан боғлиқ бўлса, шундагина ҳарбий шахс касбнинг фидойиси ҳисобланишади.

Ҳарбийнинг касбий онгини унинг турмуш тарзи белгилайди. Таҳлил, мулоҳаза, тафаккур қилиш орқали касбнинг пайдо бўлиши ўша касб ҳақида муомала илдизини (генезиси) юзага келтиради, ҳар бир касб эгасининг касбий фаолиятида шакллантирадиган сўзлари, бошқа бир касб эгасининг касбий муомаласига тўғри келмайди¹. Ушбу фикрлар исбот талаб қилмас далиллар ҳисобланади. Касб рус тилида “профессия” (лот. профессион – “ўзимнинг ишим”) маъносини англатади. Шунинг учун ҳам «касбий онг» «ишга оид онг» маъносида изоҳланади. Бизнингча, касбий онгнинг механизмини (юритувчи маъносида) махсус терминлар, сўзлар, иборалар ташкил этади. Ҳарбий касбий онг, ўз навбатида, ҳарбийнинг профессионал бўлиб шаклланишига хизмат қилади. Дарс жараёнида касбий онг такомиллаштирилади. Касбий онгнинг мазмуни таҳлили шуни кўрсатадики, ушбу термин икки сўз, Яъни касб+онгдан иборат. Дарс жараёнида касбий онг шаклланар экан, аввало, дарсни курсантларга ким ўтаётгани, унинг мутахассислиги, педагогик тажрибаси, педагогик маданияти, кўникмаси, малакасига кўп жиҳатдан боғлиқ эканлиги сир эмас.

Шу ўринда психолог олим С.Л.Рубинштейннинг “Биз ўқитиш орқали тарбиялаймиз, тарбиялаш орқали ўқитамиз”² деган фикри ҳали ҳам психология ва педагогика соҳасида ўз долзарблигини йўқотган эмас. Таълим жараёни маълум бир муассаса, ташкилотда олиб борилади ҳамда тарбиянинг мазмуни ва

¹ Maxmudov R.M., Karimova B.N. Kasbiy muomalaning genezisi // Milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining muomala madaniyatini takomillashtirish, uning nazariy va amaliy jihatlari. Respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. T.X.I. – Toshkent: 2021, –B. 132-137.

² Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб., 2006 стр 71.

моҳиятини очиб беришга ҳаракат қилади. Тарбия таълим жараёнидан ташқарида ва таълим жараёни вақтида амалга оширилади. Ҳарбий касбий онгни дарс жараёнида ривожлантиришнинг назарий ва амалий жиҳатларини ўзаро уйғунлиги нуқтаи назардан ўрганар эканмиз, ушбу жараён фақат ҳарбий олий таълим муассасаларида ўқиш давридагина олиб борилар экан, ундан кейинги даврлардаги билимлар эпизодик характердаги билим олиш жараёнлари ҳисобланади.

Ҳарбий педагогикада “таълим” тушунчасининг асосини икки томонлама жараён, яъни ўқитиш ва билим олишнинг мазмуни ташкил этади. Ўқитиш жараёни қуйидагиларни ўз ичига олади: таълим фаолияти психологияси, ўқув фаолияти психологияси ҳамда психологик ва педагогик фаолият, яъни таълим олувчи ва тарбияланувчига ўзаро ҳамкорликда таъсир этиш. Олий ҳарбий таълим муассасаларида курсантларнинг ҳарбий-касбий онгини ривожлантириш педагогик жараён сифатида назарий ва амалий дарсларнинг уйғунлиги асосида олиб борилади ва унга қуйидагича таъриф бериш мумкин: “Ҳарбий касбий онгни ривожлантириш – бошқариладиган ва ўзаро ҳамкорлик асосида юқори малакали мутахассислар тайёрлаш ва шахснинг маънавий бой фазилатларини ривожлантиришга қаратилган фаолият, таълим олувчи ва таълим берувчилар ўртасидаги ўзаро муносабатга асосланади”.

Тадқиқот жураёнида шу нарса маълум бўлдики, ушбу ўзига хосликлар ҳарбий хизматчи ходимларнинг хизмат мажбуриятлари ва жамоат тартибини сақлашда шахсий, касбий жавобгарликни чуқур ҳис этишларида педагогик жараёнларнинг шундай сифатларини ривожлантиришга йўналганлиги билан белгиланар экан.

Кўп йиллик педагогик фаолиятидаги бевосита кузатишларидан маълум бўлдики, қонун ва қонунларни билиш муайян принциплар шаклида педагогик жараённи тизимли бошқаришни илмий асосда амалга оширишда акс этади. Педагогик жараённинг таркибий қисмлари бир-бири билан бевосита ва билвосита боғланган бўлади. Чунки, акс ҳолда тарбияда узилиш пайдо бўлиши мумкин.

Ўқув-тарбия жараёнининг самардорлигини, ўқув фанларини ўқитишнинг назарий ва методик даражасини мунтазам равишда ошириш, таълим ва тарбияни хизмат вазифалари билан уйғунлаштириш ҳам давр талабидир.

Ҳуқуқни муҳофаза қилиш идораларининг илғор тажрибаларидан фойдаланиш мутахассислар тайёрлаш сифатини доимий равишда ошириб боради³. Олий ҳарбий таълим муассасаларининг кафедраларида ўқитишнинг маъруза, семинар, амалий, мустақил таълим, лаборатория ва ўқув режасида назарда тутилган барча турларни, олий таълимнинг давлат таълим стандартларига мос ҳолда юқори назарий, ўқув-методик даражада ўтказиши ва курсантларнинг мустақил тайёргарлик соатлари кафедрани ўқитиладиган фанлар бўйича самарали олиб борилишини таъминлайди.

“Курсантларни ҳар томонлама ривожланган, бурчига содик, ўз Ватанининг

³ Institut boshlig'ining O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik institutining kafedralari hamda o'quv jarayonini tashkillashtirish va muvofiqlashtirish bo'limi to'g'risidagi nizomlarini tasdiqlash haqidagi buyrug'i. 2018-yil 26-fevraldagi 3-son bayonnoma.

фидойиси, халқ, жамият ва оила олдидаги масъулиятини ҳис қилувчи, фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилувчи, миллий ва умуминсоний кадриятларни ҳурмат қилувчи, халқ анъаналарини бойитувчи ва мустаҳкамловчи, юрт келажаги учун виждонан ва ҳалол меҳнат қилувчи шахслар этиб шакллантиради”⁴.

1-расм

Бўлғуси офицерлар сифатида курсантлар мукаммал профессионал билимларга эга бўлишлари керак, чунки офицерларга давлат, ватан ҳимояси ишониб топшириб қўйилганини уларнинг ўзлари яхши англайдилар. Бўлғуси офицер тарбиячи, раҳбар, ташкилотчи шахс ҳисобланади.

Курсантлар олий ҳарбий таълим муассасаларида ўқишлари даврида қуйидаги усуллар орқали билим олишади. Маъруза, мунозара, амалий машғулот, мустақил таълим, мустақил тайёргарлик ва ҳ.к. Лекин бу олинган билимларни мустаҳкамловчи мустақил тайёргарликдир. Чунки, маъруза ва мунозара

⁴ Institut boshlig'ining O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik institutining kafedralari hamda o'quv jarayonini tashkillashtirish va muvofiqlashtirish bo'limi to'g'risidagi nizomlarini tasdiqlash haqidagi buyrug'i. 2018 yil 26 fevraldagi 3-son bayonnoma.

дарсларида ҳамма билимлар профессор-ўқитувчилар томонидан берилишининг имкони йўқ, чунки ўқув дастуридаги маълумотлар чегараланган. Мустақил тайёргарлик, энг аввало, маърузада, мунозарада курсантлар олиб улгурмаган билимларга мустақил тайёргарлик соатлари орқали махсус адабиётлар, кўшимча адабиётлардан фойдаланишлари орқали билимга эга бўладилар.

Мустақил тайёргарлик жараён сифатида касбий онгни ривожлантиришнинг ўқув-тарбиявий ишларни бойитишга хизмат қилади. Курсантларнинг мустақил тайёргарлиги фақат унинг тайёргарлиги шаклида эмас, мазмунида ҳамда мустақил тайёргарликнинг мазмуни унинг шаклини (Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларининг Умумҳарбий низомларни ўқиш, қандай ўқиш, профессор-ўқитувчиларни жалб қилиш, қилмаслигини) белгилайди. Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университетида ўқитиладиган деярли барча фанлар бўйича курсантларнинг мустақил тайёргарлик дарсларида фойдаланиш учун ҳуқуқ, махсус, ижтимоий фанлар бўйича масала ва машқлар тўплами, қўлланмалар тўплами давлат тилида етарли адабда нашрдан чиқарилди ва мустақил тайёргарлик соатларида фойдаланилмоқда.

Мустақил тайёргарликнинг тўғри ташкил этилиши ўқув жараёнини ташкиллаштириш ва мувофиқлаштириш бўлими, саф қисми офицерлари, профессор-ўқитувчиларнинг ўзаро ҳамкорлигига боғлиқ бўлади ва ўқув дастуридаги мавзулар устида тўлиқ ишлашлари учун имкон беради.

Курсантларнинг мустақил тайёргарлиги ва уни олиб бориш муаммолари ўтган асрнинг 70-йилларида педагог, психолог ва сотсиологларининг ўрганиш объектига айланган эди, лекин бугунги кунга келиб эса курсантларнинг мустақил тайёргарлиги муаммо сифатида республикамиз педагог, психолог олимлари томонидан монография даражасида ўрганилмаган, ўрганилганлари ҳам мақола, рисола шаклида бўлган, қолаверса, мазмуни анча эскирган.

Шунга қарамай, ҳарбий педагогика ва психология фанларида мустақил тайёргарликка турлича таъриф берилган. Масалан, Й.А.Нустов мустақил тайёргарликка қуйидагича таъриф берган: “Мустақил тайёргарлик – бу фаолият, Яъни ўқув жараёнида педагоглар ва уларнинг ёрдамсиз курсантлар ўз устларида ишлайдилар”⁵.

Профессор А.А.Порошинанинг қуйидаги фикрларига қўшилиш мумкин: “Кўпчилик курсантларнинг ўз устларида ишлаш малака, кўникмалари, тизими мавжуд эмас экан, мустақил тайёргарлик курсантларнинг ўз устида ақлий ишлашига ёрдам берадиган жараён ҳисобланади”⁶. Ушбу фикрлар бувосита ва билвосита касбий онгни ривожлантиришга хизмат қилади.

А.В.Барабаншиков ва Б.П.Корочкинлар мустақил тайёргарликни курсантларнинг чуқур билим олишини таъминловчи асосий усул⁷ деб қарашган. Биз ушбу фикрга қўшила олмаймиз, чунки курсантлар маъруза, мунозара дарс жараёнларида ололмаган билимларини, мустақил тайёргарлик дарсларида

⁵ Нустов Ю.А. Преемственность в системе подготовки технических специалистов: – Саратов: 1982. – С. 98.

⁶ Порошина А.А. Педагогическая система формирования у курсантов военно- учебных заведений готовности к активной самостоятельности работе. Дисс. канд. пед.наук: – Саратов: 2000. – С. 74.

⁷ Барабаншиков А.В., Корочкин Б.П. Научно – педагогические основы повышения эффективности самостоятельной работы // организация и методика самостоятельной работы студентов // Материалы всероссийский научно-практической конференции. –: 1989. – С.240.

тўлдириб, бойитиб борадилар. Бошқача айтганда, асосий билимлар дарс жараёнида олинса, мустақил тайёргарлик жараён сифатида курсантларнинг нафақат касбий билимини тўлдиради, мустаҳкамлайди, шунингдек, уларнинг касбий билимлари шаклланиши ва янада бойитишига ёрдам беради.

Бугунги кунга келиб ҳарбий педагогика ва психология фанида мустақил тайёргарликни ташкил этишнинг ўзига хослиги: курсантларнинг касбий жиҳатдан ривожлантиришни тўғри йўлга қўйиш, жамоани бошқарув ва мустақил қарор қабул қилишга ўргатиш, педагогика ва психологиянинг шахс тарбиясидаги роли, ўрни, аҳамиятини ўргатиш, иш юритиш, буйруқни бажаришини назорат қилишни ўргатиш зарурлиги тадқиқот доирасида кўрилди, аниқланди.

Мустақил тайёргарликнинг мазмуни, бизнингча, бешта асосий босқични ўз ичига олади, булар, энг аввало, фаннинг ўқув дастури ва режаси асосида ишлаш, ўз устида мустақил ишлаш кўникмасини ҳосил қилиш, ҳарбий-касбий онгни ривожлантириш; ўз фаолиятини назорат қила олиш, зарур пайтларда профессор-ўқитувчилар томонидан мустақил тайёргарликни назорат қилиш.

Курсантларнинг мустақил тайёргарлигининг натижалари қачон ва қайси шаклларда амалий фаолиятида намоён бўлади, деган саволга қуйидагича жавоб амалий фаолиятдан олинди, аниқланди ва қуйидаги хулосага келинди:

а) Касбий билимларга мустаҳкам эга бўлганда;

б) Касбий маданиятнинг таркибий қисмларига эга бўлганларида (ҳуқуқий, этик, коммуникативлик, ижодий, экологик). Ҳарбий олий ўқув юртлирида курсантларнинг мустақил тайёргарлиги учун уч соат вақт ажратилади ва бу вақт ичида курсантлар кутубхоналар (умумий ва махсус), кафедралар, интернет синфларда ишлашга улгуриши зарур ва шартдир.

Олий ҳарбий таълим муассасаларини тугатган офицерлар ўқиш даврида мустақил тайёргарлик ишлари билан шуғулланишмаса, ўз устида мустақил ишламаган бўлишса, амалиётни касбий фаолиятида қийин бўлади, чунки уларда малака, кўникма шаклланган бўлмайди.

Бугунги кунга келиб ўқув режасида мустақил таълим соатлари улушини ошириш, курсант ва талабаларнинг мустақил таълим олиши, танқидий ва ижодий фикрлашига йўналтирилган тизимни таҳлил қилиш, ўқув жараёнида компетенцияларни кучайтиришга қаратилган методика ва технологияларни жорий этиш, ўқув жараёнининг амалий кўникмаларини шакллантиришга йўналтириш, бу борада ўқув жараёнига халқаро таълим стандартларига асосланган илғор педагогик технологиялар, ўқув дастурлари ва ўқув-услубий материалларини кенг жорий этиш масалаларига тўхтаб ўтилган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Махмудов Р.М., Каримова Б.Н. Касбий муомаланинг генезиси // Миллий гвардия ҳарбий хизматчиларининг муомала маданиятини такомиллаштириш, унинг назарий ва амалий жиҳатлари. Республика миқёсидаги илмий-амалий анжуман материаллари тўплами. Т.Х.И. – Тошкент: 2021, –Б. 132-137.
2. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб., 2006 стр 71.
3. ХТИ бошлиғининг Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Ҳарбий-техник институтининг кафедралари ҳамда ўқув жараёнини ташкиллаштириш

ва мувофиклаштириш бўлими тўғрисидаги низомларини тасдиқлаш ҳақидаги буйруғи. 2018-йил 26-февралдаги 3-сон баённома.

4. Нустов Ю.А. Преемственность в системе подготовки технических специалистов: – Саратов: 1982. – С. 98.
5. Порошина А.А. Педагогическая система формирования у курсантов военно-учебных заведений готовность к активной самостоятельности работе. Дисс. канд. пед.наук: – Саратов: 2000. – С. 74.
6. Барабаншиков А.В., Корочкин Б.П. Научно – педагогические основы повышение эффективности самостоятельной работы // организация и методика самостоятельной работы студентов // Материалы всероссийский научно-практической конференции. –: 1989. – С.240.